

Merkezden Taşraya İmparatorluktan Ulus Devlete Şair Tezkirelerinden Edebiyat Tarihine Geçiş

Yasin BEYAZ*

Özet

İslami biyografi geleneğinde şairlerin, âlimlerin, sufilerin hayatlarını anlatan eserlerin tamamına “tabakat” ismi verilirken Fars Edebiyatı’nda bu tarz eserlerin şairler ve mutasavvıflar için kalem almış olanlarına “tezkire” denir. Klasik Dönem, Osmanlı şairleri de Fars Edebiyatı’ndan etkilenerek şairlerin biyografilerini anlatan eserler için “tezkire”, “tezkiretü’ş-şuara” isimlerini kullanırlar. Tezkireler, biyografik ve antolojik nitelikte olup büyük oranda şairlerin kaydını tutmayı ve kütüğünü çıkarmayı hedefler. Buna karşılık XX. asırda şair tezkirelerinin yerini alan modern anlamdaki edebiyat tarihleri ise yeni bir dünyanın ve düşünüşün izlerini taşır. Artık imparatorlukların yerini ulus devletler aldığı gibi tezkirelerin yerini de edebiyat tarihleri almaya başlar. Değişen siyasi, ictimai ve kültürel hayat kendisiyle birlikte yeni bir tür olan edebiyat tarihlerini ortaya çıkarır. Bu edebiyat tarihleri milliyetçiliklerin inşasında önemli rol oynarlar. Şair tezkireleri gibi kayıt tutmak yerine edebiyat tarihleri kronoloji merkezli, kendi mutlaklığı içerisinde belli bir kurgu içerir, ehem-mühim sıralaması yaparak kanonik bir yaklaşımla tercihlerde bulunur ve kendi bakış açısı çerçevesinde bir şair, üdeba ve eserler listesi meydana getirir. Elinizdeki makalede şair tezkirelerinden modern anlamdaki edebiyat tarihlerine geçişte yaşanan fikri değişimler ortaya konmaya ve ikisi arasındaki dünya görüşlerinin farklılığı gösterilmeye çalışılacaktır. Buna ilaveten edebiyat tarihlerinin edebiyatçılara ve edebî hasıllalara nasıl ideolojik bir yaklaşım sergilediği ve kanonik bir görev üstlendiği de anlatılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Şair Tezkireleri, Edebiyat Tarihi, Tabakat, Milliyetçilik, Kanon

Abstract

In the Islamic biography tradition, all works describing the lives of Poets, Scholars, and Sufis are referred to as “tabakat,” while in Persian Literature, such works written for poets and sufis are referred to as “tezkire.” The Ottoman poets of the Classical Period were also influenced by Persian Literature and used the names “Tezkire” and “Tezkirat Al-Shuara” for the works describing the biographies of poets. Tezkires are biographical and anthological in nature and aim to keep a record of poets and to make a register of the poets. On the other hand, literary histories in the modern sense, which replaced poet Tezkires in the 20th century, bear the traces of a new world and thinking. Just as empires were replaced by nation-states, literary histories began to take the place of Tezkires. Changing political, social, and cultural life has led to the emergence of a new genre, literary history. These literary histories play an important role in the construction of nationalisms. Instead of keeping records like poetical treatises, literary histories contain a certain chronology-centered fiction within their own absoluteness and make preferences with a canonical approach by ranking them in order of significance-importance and create a list of poets, writers, and works within the framework of their point of view. In this article, the intellectual changes in the transition from the poet’s tezkires to modern literary histories will be tried to be revealed, and the difference in worldviews between the two will be demonstrated. In addition to this, it will be explained how literary histories display an ideological approach to literary figures and literary productions and assume a canonical task.

Keywords: Poet Tezkires, Literary History, Tabakat, Nationalism, Canon

* Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, yasinbeyaz80@gmail.com, ORCID:0000-0002-9086-1458

Giriş

XIX. asırda kapitalizm kendi sistem ve ahlakını oluşturup pazar ihtiyacını karşılamak için ulus devletlerle muhatap olmayı tercih etmiş¹ ve bunun neticesinde de ulus devletlerin inşası adına “ulusal bilinç” oluşturma faaliyetlerine girişmiştir. Buna paralel olarak egemen uluslar yönettikleri halklara karşı iktidarlarını meşrulaştırmak; ezilen ve sömürülen toplumlar da özgür olmak ve başlıbaşına müstakil bir millet olduklarını göstermek için tarihe ve tarihyazımına yönelmiştir.² Bunun için önce bir milliyet fikri teşekkül ettirilmiş ve ardından da toplumun o fikir etrafında birleşmesi için çaba harcanmıştır. Amaç, hedef kitlenin “bir anlatıya” dahil edilip katılmasını sağlamaktır. Bu ihtiyaca cevap vermek ve bunu desteklemek için mevcut edebî türler yeterli olmadığından yeni edebî türler ihdas edilmiştir. Bunların başında da hiç şüphesiz modern tarih ve bunun paralelinde gelişen edebiyat tarihleri gelir. Edebiyat ve tarihin kesiştiği noktada kendini gösteren edebiyat tarihinin önem kazanmasında en büyük âmil hiç şüphesiz imparatorluklar sonrası ortaya çıkan milliyetçilik düşünceleri ve millî devletlerdir. Milliyetçi fikirler kendileri için bir mazi oluşturma gayreti içine girerken edebiyat tarihleri de bunun kültürel altyapısını hazırlar.³ Kısacası edebiyat tarihi milliyetçi ideolojinin en önemli payandalarından ve yardımcılarından biridir.⁴

Bütün bu siyasî, ictimaî ve kültürel gelişmeler neticesinde Avrupa’da edebiyat tarihleri ön plana çıkmaya başlamış ve özellikle Hypolyte Taine, Albert Thibaudet, Gustave Lanson gibi isimlerin katkıları sonucunda kendine ait bir sistem oluşturmuştur. Buna ilaveten Van Tieghem, Richardas, Wellek-Warren sayesinde yeni metodlar da ortaya konmuştur.⁵

Aynı dönemde Osmanlı’da durum biraz farklıdır. XIX. asırda siyasî, ictimaî ve kültürel hayatta gözle görülür bir hareketlilik ve değişimler söz konusudur. Bu asrın ikinci yarısı itibariyle bir yandan biyografik tezkire geleneği devam ettirilirken diğer yandan birtakım arayışlara şahitlik ederiz. Bütün bu ikircikli duruma rağmen şair tezkirelerinden tamamen kopuş için Meşrutiyet dönemini beklemek gerekecektir. Çün-

1 Mustafa Özel, *Roman Diliyle Siyaset*, Küre, İstanbul 2021, s. 42-43.

2 Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik, İstanbul 2018, s. 41.

3 Cemil Meriç, *Kırk Ambar I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 411.

4 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 198.

5 Abdullah Uçman, “Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde İlk Büyük Adım: Fuad Köprülü’nün ‘Türk Edebiyatı Tarihi’nde Usul’ Adlı Makalesi Üzerine”, *M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2017, s. 504.

kü bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ve buradan beslenen kültürel hayat yavaş yavaş sorgulanmaya ve gözardı edilmeye başlanacaktır. Buna ilaveten edebiyat tarihinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak olan Türk milliyetçiliği düşüncesi de bu dönemde siyasi ve kültürel anlamda her şeyi domine edebilecek güce sahip olacaktır. Böylelikle Ziya Gökalp'in "yeni hayat" sloganıyla başta siyaset olmak üzere, edebiyat, iktisat, kültür, içtimaiyat alanlarında başlattığı "yeniler" silsilesinden tezkireler de nasibini alacak ve yerini edebiyat tarihlerine bırakacaktır.

Biz bu makalemizde şair tezkirelerinin yerini alan modern anlamdaki edebiyat tarihlerine geçişte yaşanan düşünsel değişim ve kırılmaları göstermek istedik. Bu bağlamda değişimin en büyük âmili olan milliyetçilik fikri ve bunun edebiyat tarihiyle ilişkisine yoğunlaştık.

Tabakattan Tezkireye Osmanlı Kültüründe Biyografi

İslam kültür havzası içerisinde telif edilen biyografik eserlere "tabakat" ismi verilir. Bunlar ilkin sahabe, tabiin, âlimler, şairler, sufiler vb. belli bir niteliğe sahip insanlar hakkında bilgi veren eserlerken daha sonra "toplular biyografilerin yer aldığı kitaplar" şeklini almışlardır.⁶ Fars Edebiyatı'nda şairler için telif edilen "antolojik-biyografik" vasıflara sahip tabakat kitaplarına "tezkire" ismi verilmiş ve bu nedenle Klasik Edebiyat'ta şair biyografilerini ele alan eserlere Fars Edebiyatı'nın etkisiyle "tezkire/tezkiretü'ş-şuara" ismi verilmiştir. Osmanlı topraklarında bu tarz biyografi eserlerinin ortaya çıkması için XVI. asrı beklemek gerekecektir. Bunun en önemli nedeni XVI. asra kadar elde edilen edebi birikim ve hasılların artık kayda geçirilmesi gerekliliği noktasında duyulan ihtiyaçtır.⁷ Osmanlı müellifleri ortaya çıkan bu ihtiyaca cevaben Herat Ekolü olarak adlandırılan Molla Cami, Devletşah ve Ali Şir Nevai gibi isimlerin yazdıkları tezkirelerin de etkisiyle⁸ şair tezkirelerine yönelmişlerdir.

XIII.- XV. asırlarda Anadolu coğrafyası üzerinde sınırlı sayıda bir şair zümresi varken XVI. asırda Osmanlı topraklarındaki şair sayısında büyük bir artış olmuş ve daha önce ihtiyaç duyulmadığı için yazılmayan tezkirelerin telifi elzem bir hâl almıştır. Bu sayede Osmanlı

6 İsmail Durmuş, "Tabakat", *DİA*, cilt 39, 2010, s. 288-290.

7 Mustafa İsen, "Şair Biyografileri Tezkireler," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Ankara İstanbul 2007, s. 109.

8 Mustafa İsen, a.g.m., s. 109; Mehmet Nuri Çınarcı, "Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şuara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları," *Turkish Studies*, Volume 9/3, Kış 2014, s. 509; Mustafa İsmet Uzun, "Tezkire", *DİA*, cilt 41, 2012, s. 69-73.

toprakları içerisinde var olan şairlerin kütüğü çıkarılmış ve kayıtları tutulabilmiştir.⁹ Osmanlı sahasında ilk şair tezkiresini telif eden Sehi Bey (*Heşt Bihişt/Sehi Bey Tezkiresi*)'dir. Onun ardından Latifi, Ahdi ve Aşık Paşa'nın tezkirelerini görürüz. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları genişledikçe şair sayısı ziyadeleşmiş ve şair tezkiresi müelliflerinin bu kadar geniş bir coğrafyaya dağılmış çok sayıdaki şair kadrosunu ihtiva eden eserler kaleme almaları zorlaşmıştır.¹⁰ Bu nedenle doğdukları coğrafyayı ön plana çıkaran ve oradaki şairlere daha çok yer veren tezkire müellifleriyle karşılaşmak olağan hâle gelmiştir. Latifi'nin Kastamonulu olması hasebiyle Kastamonulu ve özellikle de Orta Anadolu şairlerine ağırlık vermesi buna bir örnektir. Bağdat doğumlu Ahdi'nin diğer tezkirecilerin ihmal ettiği Kafkasya, İran, Bağdat ve Ceziretül-Arap bölgesindeki şairlere önem vermesi de diğer bir örnek olarak zikredilebilir. Bu tezkireler sayesinde merkez dışında var olan şairler de kayda geçirilmiş olur.¹¹

Şairlerin kaydını tutmaya çalışan tezkire müellifleri eserlerinde şairlerin hayatına, yetiştikleri ortama, hocalarına, yakın çevrelerine, ailelerine, eserlerine, haklarındaki rivayetlere, nüktelerine, fikirlerine, yazmışsa sanat hakkındaki görüşlerine ve şiirlerinden örneklere yer verilir. Tezkirelerde Osmanlı coğrafyası içinde bulunan şairlerin kayda geçirilip, kütüklerinin tutulması hedeflendiğinden şair tezkirelerine "tevarih-i şuara" da denilmektedir.¹² Tezkire müelliflerinin eserlerinde konu edindikleri şairlerin bir kısmı yaşadıkları dönemden önce terk-i dünya etmiş olsalar da tezkire müellifleri kendi devirlerinin şairlerine eserlerinde önemli bir yer verirler. Müellifler eserlerinde biyografisine yer verdiği şairler eğer kendinden önce yaşamışlarsa yazılı eserlere veya etraflarındaki kültür çevresine başvururlar. Aynı dönemde yaşadıkları şairlere dair verdikleri bilgiler ise birinci elden şahitliklere dayanır.¹³ Onlar biyografilerini yazdıkları şairlerle büyük oranda arkadaş olmuş, onlarla aynı mahfillerde, meclislerde bulunmuş ve onlara dair hatıralar biriktirmiş veya biriktiren kişileri tanımış insanlardır. Sınırların genişlemesine paralel olarak payitahtın dışında da şairlerin ortaya çıkması sebebiyle tezkire müelliflerinin artık şairleri bizzat görüp tanıma imkânı kalmamıştır. Müellif, kendisinin yetişemediği yer-

9 Ömer Faruk Akün, "XV. ve XVI. Asırlarda Türk Edebiyatı", *XV ve XVI. Asırları Türk Yapan Değerler*, Ensar Yayınları, İstanbul 1999, s. 221-222.

10 Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 222.

11 Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 222-223.

12 Ömer Faruk Akün, a.g.m., s. 222-223.

13 Mehmet Nuri Çınarcı, "Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şuara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları," *Turkish Studies*, Volume 9/3, Kış 2014, s. 509.

lere mektuplar göndererek, oralandaki şairler hakkında tanıdık bildik simalardan bilgiler isteyerek, gelen bilgileri kayda geçirmiştir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının genişlediği böyle bir ortamda kendine yaşama alanı bulan şair tezkireleri nakillere dayanan kişisel bilgiler içerirler. Bu eserleri kaleme alanlar derinlikli, psikolojik tahliller yerine şairler hakkında sınırlı bilgiler vermekle ve bazen de çeşitli dedikoduları kaydetmekle yetinirler. Tezkire müelliflerinin odağında şiir değil şair vardır. Onun için eserden ziyade onu yazan şair daha önemli olduğundan onu anlatmak daha caziptir.¹⁵ Müellif sadece şairi anlatmakla yetinmez onun yaşadığı kültür ortamını da güzelce aktarır.¹⁶ Tezkirelerin sıkıntılı bir yanı da aşırı övgüler içermesidir. Modern anlamda tenkidin olmaması da onun eleştirilen diğer bir yönüdür.

XIX. asra gelindiğinde yaşanan değişimler nedeniyle geleneksel tezkire yazıcılığı devam etse de birtakım yeni arayışlara da şahit oluruz. Çünkü siyasî, ictimai ve kültürel değişimler çeşitli yeni talepler doğurur. Bu nedenle bazı Osmanlı biyografi yazarları kendilerine yeni yollar ararlar. "Tevfik ve Mehmet Tevfik mevcut birikimi değerlendirip bütün Osmanlı şairlerini tek bir eserde toplamaya çalışırlar. Fakat bunda başarılı olamazlar. Öte yandan *Esami* ve *Osmanlı Şairleri* ile Naci, *Eslaf* ve birkaç eseriyle Faik Reşat, *Osmanlı Müellifleri* ve başka örnekleriyle Mehmet Tahir, *Sicill-i Osmani* ile Mehmet Süreyya bu yeni arayışın ürünleri olan çalışmalarını verirler."¹⁷

Osmanlı sahasında tezkire geleneğinde dikkat çekici ilk kırılma *Fatin Tezkiresi* olarak da bilinen Fatin Efendi'nin telif ettiği *Hatimetü'l-Eşar*'la birlikte gerçekleşir. İlk baskısı 1855 yılında yapılan bu eserin ikinci baskısını İbrahim Şinasi gerçekleştirir. 1863 yılında gerçekleştirilen bu ikinci baskıda Şinasi'nin bir kısım tasarruflarda bulunduğunu görürüz. Ancak bu tasarruflar içerikten ziyade dile yöneliktir. Tezkire için toplanan bilgiler yine anket usulüyle, şairlerin kendileri ve tanıdıkları vasıtasıyla elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Tezkirede yine şairlerin hayatları ve eserlerinden örnek/örneklere yer verilir ve eser isim merkezlidir. Şinasi, yeni baskıda Fatin Tezkiresi'ndeki dilin sadeleşmesi ve övgülerdeki abartıların realist bir çizgiye çekilmesi için

14 Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 222.

15 Mustafa İsen, "Şair Biyografileri Tezkireler," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Ankara İstanbul 2007, s. 114.

16 Walter Andrews, "Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 120.

17 Mustafa İsen, "Şair Biyografileri Tezkireler," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Ankara İstanbul 2007, s. 113.

çabalar.¹⁸ Ancak eser özünde geleneksel tezkireciliği devam ettirir. *Fatin Tezkiresi*'nin ardından zikredilecek diğer bir isim de Recaizade'nin gözden kaçan *Kudemadan Birkaç Şair* adlı eseridir.¹⁹ Bu eser yarı tezkire yarı edebiyat tarihi örneği sayılabilecek bir niteliktedir. Ekrem, bu eserinde Klasik Edebiyat'ın şairlerini, Osmanlı Şairleri olarak isimlendirip onların şiirlerine dair görüşlerini açıklamıştır. Şiir tenkitlerinde Ziya Paşa'dan etkilenmiş olsa da kendisi tezkire geleneğini aşan bir çabayla şairlerin şiirleri ve şairlikleri hakkında geniş izahatta bulunur ve onlarla ilgili eleştirilerine de yer verir. Örneğin Recaizade, eserinde Baki'yi "Şuara-yı Osmanî'nin birincisidir" diyerek taltif eder. Baki'yle birlikte şiirimizin ahenk ve tumturak kazandığını ve böylelikle bizim de ahenktar ve selis şiirlerimiz olabileceğini muasırlarına göstermiş olduğunu söyler. Ancak ondan önceki şairlerimizin bu konuda zayıf olduklarını da belirtir.²⁰

Edebiyat tarihi isimli ilk eser Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'sidir (1889). Abdülhalim Memduh eserine edebiyat tarihi ismini vermiş olmasına rağmen eserde ele aldığı şairleri işleyiş biçimi büyük oranda tezkireleri çağrıştırır. Yazarın Türk Edebiyatı'nı dönemlere ayırması, eserin ilk bölümünde edebiyatımız hakkında genel bir değerlendirme yapması gelenekten ayrılan yönleridir. Ayrıca Osmanlı şiiri ifadesini kullanması, klasik şiire sahip çıkması daha yol ayrımına gelinmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Abdülhalim Memduh, yeni bir bakış açısıyla edebiyat tarihiyle toplumun tarihini özdeşleştirir ancak edebiyat tarihinden murad edileni kayıt altına almak şeklinde yorumlayarak²¹ bir anlamda tezkirecilerle aynı görüşe sahip olduğunu gösterir. Abdülhalim Memduh, Türk Edebiyatı'nı dönemlere ayırsa da dönemlendirmeyi neye göre yaptığını açıklamaz.

Abdülhalim Memduh'un ardından 1912 yılında yayınlanan Şehabeddin Süleyman'ın *Tarih-i Edebiyat-ı Osmani*'si edebiyat tarihi anlamında artık yeni bir yola girildiğini gösterir. Süleyman, eserin girişinde edebiyat hakkında çok geniş bir değerlendirme yapar. Şairlerin hayatları ele alınırken eserleri ve şiirlerine dair yorum ve değerlendirmeler de dikkat çekicidir. Ancak tam anlamıyla modern anlamdaki edebiyat tarihi telifi için Köprülü'yü beklemek gerekir.

18 Ömer Faruk Akün, "Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt XI, 31 Aralık 1961, s. 67-98.

19 Recaizade Mahmut Ekrem, *Kudemadan Birkaç Şair*, İstanbul 1305.

20 Recaizade Mahmut Ekrem, *a.g.e.*, s. 13-15.

21 İsmail Toluay, *Tezkireciliğinden Edebiyat Tarihçiliğine Geçiş ve Abdülhalim Memduh'un Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyesi: İnceleme-Metin*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s. 65.

Meşrutiyet'le Birlikte “Yeninin” Peşinde Edebiyat Tarihine Doğru

II. Meşrutiyet'le birlikte birçok alanda olduğu gibi edebi ve kültürel alanda da çeşitli yenilikler karşımıza çıkar. Çünkü artık “yeninin” vakti gelmiştir. Önce isimlendirmeler ardından da bütün bir dünya görüşü yenilenecektir: “Yeni lisan”, “yeni hayat”, “yeni kıymetler”... Meşrutiyet'in ilanının ardından Ziya Gökalp'in idealleştirdiği “Yeni hayat” bütün şubeleriyle hayata geçirilmeye başlamıştır. Meşrutiyet'in ilanıyla tamamlanan siyasi inkılap bunun sadece bir ayağını oluşturur. Bunun ardından içtimai inkılap gelecektir ki bediiyyat ve edebiyat bunun birer cüz'üdür.²² Yeni hayat ve yeni kıymetler ışığında yakın geçmiş sorgulanır. “Uzak geçmiş”, İslamiyet öncesi devir “yeni bir tarih” ve “yeni bir edebiyat” kurgusuyla yeniden yorumlanır ve kurgulanır. Türklük bilinci oluşturmak için Türklerin neyi unuttuğunu hatırlatma çabası temel güdülerden biridir. Bunun için öncelikle eski çağlara gidilmeli ve oradan bir milliyet ortaya çıkarılmalıdır. Çünkü o milliyetin unsuru olan halk geçmişini unutmamıştır ve bu geçmişin hatırlatılması bir görevdir.²³ Bu görev ve bilinçle hareket eden Meşrutiyet Dönemi edebiyatçılarının bir kısmı “yeninin” kilometre taşlarını dizmeye başlar. Tanpınar'ın da dediği gibi Meşrutiyet Dönemi kültürel hayatımız için bir dönüm noktası ve “Yeni Türk Edebiyatı”nın da tam anlamıyla başladığı yerdir.²⁴

İşte bu “Yeni Türk Edebiyatı”nın unsurlarından biri de edebiyat tarihidir. Osmanlı İmparatorluk döneminde nasıl ki tezkireler o dönemin biyografi ihtiyacına cevap vermek maksadıyla ortaya çıktıysa aynı şekilde edebiyat tarihleri de XX. asrın ulus devlet ve milliyetçilik fikirlerine cevaben ortaya çıkmıştır. Çünkü tezkireler bu yeni düşünceye ve bunun talep ettiği hikâyeye ayak uyduracak yapıda değildir. Ancak her yeni tür gibi edebiyat tarihi de ortaya çıkışı itibariyle birtakım imkanlar sunduğu gibi birtakım açmazları da beraberinde getirir.

Edebiyat tarihini savunanlar kendilerine alan açmak için tezkirelerin ilmî yönden zayıflığına vurgu yapar. Ancak bunu yaparken edebiyat tarihlerini tamamen ilmî göstermeye çalışmaları da bir problem teşkil eder. Örneğin edebiyat tarihinin olayları kronolojik bir şekilde ele alması ve edebiyatı dönemlere ayırarak tasnif etmesi üzerinde durulur.²⁵

22 Ziya Gökalp, “Türkçülük Nedir? I”, *Yeni Mecmua*, sayı 25, s. 481.

23 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul 2020, s. 227-228.

24 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 101.

25 Nuri Sağlam, “Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi,” *Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 7, 2006, s. 11.

Edebiyat tarihleri her ne kadar bu tarz ilmî metodlar kullanmış olsa da özünde güdümlü bir türdür. Tarihini yaptığı gibi edebiyat tarihi de edebî geçmişi “yeniden kurgular,” inşa eder ve kendi bakış açısı çerçevesinde edebiyatçıları ehem-mühim sıralamasına tabi tutarak kendince münasip olmayanları ademiyete mahkûm eder.²⁶ Bu özelliği ile edebiyat tarihi aslında bir anlatı ve kurmaca niteliği taşır. Çünkü edebiyat tarihi de bir kurmaca metin gibi değişimleri ve zaman içinde meydana gelen dönüşümleri anlatır. Buradaki fark anlatının veya kurmacanın kahramanının bir şahıs olmamasıdır.²⁷

Görüldüğü üzere bir yandan bir kurmaca çerçevesinde edebiyat tarihi inşa edilirken bir yandan da yeni edebi kanonun temelleri belirler ve milletin ortak yazgısını, hikâyesini anlatan metinlerin seçimi yapılır. Böylelikle edebiyatın nasıl anlaşılacağı ve nasıl olması gerektiği, dönemlendirmeler, edebiyat tarihlerinde kimlerin ele alınacağı, kimlerin hangi yönlerden eleştirileceği ve idealleştirilecek isimler merkezi kanon tarafından standart haline getirilerek kamuoyuyla paylaşılır. Bu bağlamda edebiyat tarihçisi de kanonik bir görev bilinciyle, hiyerarşik bir hareketle metinleri önemli veya değil diye tasnif eder.²⁸ Kanon için bir metnin ne anlama geldiği değil ona yüklenen anlam önemlidir. Böyle bir hiyerarşi içerisinde öne çıkarılan metinlerin dışında gözardı edilenler de olacaktır. Bazı edebiyat araştırmacıları buradan hareketle birtakım edebiyat tarihçilerinin büyük yazar ve metinlere odaklandığını söyler ve bu tarz edebiyat tarihlerine “anıtsal edebiyat tarihi” ismini verirler.²⁹ Bu tarz edebiyat tarihi yazarları metinleri kendi ideolojileri doğrultusunda seçerler ve buna göre de bir kurgu oluştururlar.

Aslında edebiyat tarihinin görevi sadece bunlarla sınırlı değildir. Maziye dair bir cennet kurgulamak da onun görevleri arasındadır. Bu cennet ortak bir kurgu olarak herkesi içine alabilmeli ve milliyetin belli vasıflarını ortaya koyabilmelidir. Çok uzaklarda, tarih öncesine kadar uzanabilecek olan bu mazi tekrardan diriltilmelidir. Bunun için de öncelikle derin bir uykuda olan millet uyandırılmalıdır. Kendi öz benliği ve bilincinden habersiz bir halde yüzyıllar boyunca yaşayan milletin intibah vakti gelmiştir. Önce halkın öze dönüşü sağlanmalı

26 Bu bağlamda özellikle XIX. asırda Ziya Paşa, Namık Kemal, Rezaizade Mahmut Ekrem vb. isimlere yer verilip Leskofçalı Galip, Hersekli Ârif Hikmet Bey gibi isimlerin dışarıda bırakılması buna iyi bir örnektir. (Bkz: Kayahan Özgül, *Leskofçalı Galip Bey*, Kitabevi, İstanbul 2015; Kayahan Özgül, *Hersekli Ârif Hikmet Bey*, Kitabevi, İstanbul 2015.)

27 Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük'ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 7.

28 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 90, 199.

29 Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük'ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 11-12.

ve onlara millî bilinç aşılmalıdır. Bütün bunlar için edebiyat tarihçilerini yoğun bir mesai beklemektedir. Edebiyat tarihçilerinin yoğun çabaları neticesinde muhteşem geçmiş “yeniden keşfedilecek”tir.³⁰ Edebiyat tarihçisi, ölüleri ve onların edebî hasilalarını tekrardan diriltecek, onları yeniden yorumlayıp bugüne uyarlayacaktır. Onları kendi düşünceleri doğrultusunda konuşturacaktır. Velev ki yazarın böyle bir amacı olmasa bile...³¹ Hatta bu metinler veya eserler, o kadar kullanılacak ki antolojilere, ders kitaplarına ve müfredatlara dahil edilecektir. Onunla ilgili birçok inceleme, araştırma, eleştiri yazıları yazılacak, ondan alıntılar yapılacaktır ve onun metin çözümlenmeleri yapılarak yeniden üretilen olacaktır.³²

Tezkirenin Yerine Edebiyat Tarihi: Değişen Dünyanın Getirdikleri

Yukarıda da belirtildiği gibi tezkirelerin telif edildiği dünyanın hayata bakışıyla edebiyat tarihinin ortaya çıktığı dönemin hayata bakışı birbirinden çok farklıdır. Tezkireler çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşamış şairlerin kaydının tutulması maksadıyla Fars Edebiyatı’ndan alınmış bir biyografi yazma türüdür. XVI. asrın şartları çerçevesinde Osmanlı müellifleri, toprakların genişlemesi ve birçok yerde birçok şairin ortaya çıkmasıyla beraber şairlerin isimlerinin kaybolmaması maksadıyla yeni bir tür arayışı içerisine girmişler ve bunu da çevrelerinde gördükleri şair tezkirelerinin telifiyle çözmüşlerdir. Bu tezkireler yazarların isimlerine veya mahlaslarına göre tertip edilirler. İslami biyografi geleneğindeki tabakaları örnek alarak şairleri dönemlere ve tabakalara göre ayırarak tasnif edenler de yok değildir.³³ Tezkire yazarının temel güdüsünü kayıt altına alma, bir alandaki isimleri kaydetme fikridir. Edebiyat tarihçisi gibi milliyetin inşasında bir hikâyeye oluşturmak maksadıyla edebiyatın tarihini eski çağlardan bugünlere getirmez. Onun motivasyonu döneminin gördüğü, bildiği, duyduğu şairleri kayda geçirmek ve onlar hakkında az da olsa bilgi verip döküm çıkarmaktır. Tezkire yazarı bunu yaparken geleneği takip eder ve kendinden önce ortaya konan tezkiretü’ş-şuaralara zeyl yazarak devamlılık sağlamaya, kendini bu geleneğin bir unsuru olarak oraya

30 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis, İstanbul 2020, s. 221-222.

31 Köprülü’nün “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri” isimli yazısında “Millî Edebiyat”ın ilk örneklerini XVI. asra götürmesi ve Edirneli Nazmi ve Tatavlı Mahremi’yi bu bağlamda değerlendirmesi buna iyi bir örnektir. (Bkz: Mehmet Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 245-280).

32 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 115.

33 Muhsin Ziya, “Edebiyat Tarihleri Hakkında”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 4, s. 66; Mustafa İsmet Uzun, “Tezkire: Türk Edebiyatı,” *DİA*, c. 41, 2012, s. 69-73.

eklemlemeye çalışır.³⁴ Böylelikle kendinden önceki müellif tarafından kaydedilen şair isimlerini kendi döneminde de devam ettirir. Buna karşılık edebiyat tarihinin devamlılık fikri bir kurgu ve milliyetin inşası üzerinden yapılır.³⁵

XVI. asrın şartlarının zorlamasıyla beraber yeni bir tür olarak Osmanlı edebiyat dünyasında yerini alan şair tezkireleri XX. asırda bile hâlâ devam eder. Ancak bu tür XIX. asırda meydana gelen ve XX. asırda artık iyice kendini belli eden siyasî, ictimâî ve kültürel dönüşümlere cevap veremez ve ayak uyduramaz. Çünkü milliyetçilik merkezinde değişen bu dünyada insanların talepleri çok farklıdır. Bu asrın edebiyatçısı ve insanı bir hikâyeye, bütünlüklü bir hikâyeye ister. Fakat tezkirenin buna karşılık vermesi mümkün değildir. Edebiyat tarihi ise bu talebe kronoloji ile cevap verir. “Bütünün hikâyesi” inşa edilirken kronoloji devreye sokulur. Edebiyat tarihçisi önce kronolojik bağlam içerisinde bir tarih oluşturur. Ardından kurguladığı bu anlatıda kimleri anlatacağına yani hangi isimleri edebiyat tarihine alıp almayacağına karar verir ve en sonunda da bütün bunları bir hikâyeye şekline getirir ve bizlere sunar.³⁶ Bu nedenle edebiyat tarihlerinin bilimsellik iddiasına şüpheyile yaklaşmak daha makul gibi görünmektedir.³⁷

Edebiyat tarihini tezkirelere karşı bilimsel nitelikleri hâiz bir vasfa büründürenler ilk olarak onun kronolojik olmasını ön plana çıkarırlar. Kronoloji edebiyat tarihine, tarihsel bir süreklilik sağladığı gibi zamansallaştırılmış bir düzenin de inşasına imkan sunar.³⁸ Diğer yandan milliyetin oluşumunun da “devam” ve sürekliliğe bağlı olduğunu düşünürsek “kronolojinin” önemi daha bariz bir şekilde ortaya çıkar. Kronolojinin bu yapıcı vasfı sayesinde geçmiş, bugün ve gelecek birbirine rabtolunur. Edebiyat tarihi bunları birbirine bağlarken metinleri yeniden yorumlar ve onlara güncellik kazandırır.³⁹

Edebiyat tarihi de temsil ettiği milliyetçi düşünce gibi ilerlemeci ve ortaya çıktığı çağa uygundur. Bu nedenle olsa gerek edebiyat tarihileri nesri tercih eder. Çünkü nesir, düzyazı hem aktüel olana hitap eder hem de ilerlemeci ve modern olanı temsil eder.⁴⁰ Nesirde zaman (edebiyat

34 Abdülkadir Özcan, “Zeyl: Osmanlılar”, *DİA*, cilt 44, 2013, s. 345-348.

35 Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük’ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi’nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 12-13.

36 Zeynep Hazal Sevinç, *a.g.e.*, s. 10.

37 Zeynep Hazal Sevinç, *a.g.e.*, s. 10.

38 Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 89.

39 Gregory Jusdanis, *a.g.e.*, s. 89.

40 Yılmaz Daşcıoğlu, “İç İç Geçen Bakış: Tarihî Edebiliği, Edebiyatın Tarihi” *Diğer Bilimler*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 132-140.

tarihinde olduğu gibi) kronolojiktir dolayısıyla nesir de edebiyat tarihi de hem modern hem de ilerlemecedir. Buna ek olarak edebiyat tarihleri ortaya çıktıkları dönemin ürünü olan modernite gibi kendini dayatır ve tek gerçek olarak kendi hikâyesinin kabul edilmesi için baskı yapar.⁴¹

Edebiyat tarihinin bilimsel olduğu iddiasının⁴² diğer bir dayanağı da onun ihtiva ettiği “tenkid”dir. Halbuki modern anlamda tenkid milliyetçiliğin inşasında önemli bir etkidir. Biz biliyoruz ki tenkid “kendilik bilincinin” oluşumunda kendini “diğerlerinden” ayırmayı, özgünlüğü sağlar. Milliyetlerin “kendini” ortaya koyma vasıtalarından biri olan tenkidin çok milletli bir dünyanın ürünü tezkirelerde bu şekilde yer alması imkansızdır. Çünkü tezkirenin telif edildiği dünyada her şair geleneğin bir parçası ve cüz’üdür. Kimse biricik değildir. Hâl böyle olunca modern dünyanın ürünü olan edebiyat tarihleri ilmî bir hüviyet kazanırken tezkireler ilmî olmadıkları iddiasıyla gözden düşerler. Bu bağlamda edebiyat tarihimizin kurucusu Köprülü’nün ilk olarak tenkide yönelmesi ve tenkide yönelik makaleler yazması boşuna değildir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ulus kurgusunun bir cüzünü oluşturan edebiyat tarihinin asıl amacı, milliyetçi ideali desteklemek ve onu yeniden üretilip gelecek nesillere aktarmaktır.⁴³ Edebiyat tarihçilerinin oluşturduğu kurgunun bilimsellik iddiası büyük oranda kendisine yapılacak itirazların önünü kesmek içindir. Ortaya atılan sonuçlar bilimsellik vasfına erişikten sonra kimse onlara karşı çıkamayacak ve böylece sonradan gelen herkes oluşturulan sonuçları benimseyip, bir sonraki nesle aktaracaktır. Bu bağlamda Fuad Köprülü’nün Türk Edebiyatı tarihi çalışmalarının idealleştirilmesi manidardır. Köprülü’nün edebiyat tarihçiliğini takdir edenler buna sebep olarak; onun çalışmalarının bütün Türk Lehçelerini ve Edebiyatları’nı ihtiva ettiğini, tarihin en eski dönemlerinden bugüne kadarki edebiyatımızı ilmî şekilde tasnif ettiğini, çok geniş bir alana yayılan Türk kültür havzası içinde telif edilen bütün eserleri dikkatle incelediğini iddia ederler.⁴⁴ Doğrudur...

41 Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük’ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi’nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 14.

42 Zeynep Hazal Sevinç, *a.g.e.*, s. 11.

43 Erkan Irmak, “Tanpınar’ın Edebiyat Tarihinde Edebiyat ve Tarih”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 69; Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük’ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi’nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 15.

44 Bu konudaki eleştiriler için bkz: Mehmet Kalpaklı, “Çağdaş Bir Tezkire Yazarı Olarak Behçet Necatigil”, *Klasik Türk Edebiyatında Biyografi*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2011, s. 369; Muhsin Ziya, “Edebiyat Tarihleri Hakkında”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 4, s. 65; Abdülkadir Karahan, “Edebiyat Tarihçisi Olarak, Fuad Köprülü”, *Türk Kültürü*, sayı 57, s. 650.

Köprülü, bütün Türk Edebiyatı'nı bir bütün olarak görmüş ve bunu ispat etmeye çalışmıştır. Fakat onun çalışmaları tamamen bir amaca matuftur: Türk milliyetçiliğine payanda olacak bir edebiyat anlayışı ortaya koymak ve “millî bir edebiyat”ın ilmî temellerini oluşturmak. “Yeni hayat”ın yeni edebiyatını inşa ederken tabii ki Türk Edebiyatı Tarihi'ni “tarih öncesi” dönemlerden başlatarak bugüne getirecek ve bütün edebiyatımızı kuşatan ve ona yön veren bir kurgu sunacaktır.

Edebiyat Tarihiyle Birlikte Uzak Bir Cennetin Peşinde

Bütün bu ilkeler üzerinden hareketle Türk Edebiyatı'na baktığımızda edebiyat tarihimizin üç temel unsur üzerine inşa edildiğini görürüz: Bunlardan birincisi Orta Asya merkezli bir edebiyat kurgusudur. Bu kurgunun temelinde yukarıda ifade ettiğimiz gibi “uzak geçmişte hayali bir cennet fikri” yatar. Orada atalar tarafından inşa edilmiş ihtişamlı bir mazi vardır.⁴⁵ Bu bağlamda edebiyat tarihimizin kurucu isimlerinin ve onların takipçilerinin İslam öncesi dönemi, Orta Asya dönemini romantik bir bakışla yüceltmeleri boşuna değildir.

İnşa edilen edebiyat tarihinin merkezinde yer alan milliyetçilik fikri Osmanlı ve İslam kültürü çerçevesinde teşekkül eden edebî hasılları eleştirip bir kenara iterek kendine yeni bir mebde bulmaya girişir. Bu konuda büyük oranda örnek aldığı Garp (kendisinden birçok yönden faydalanılsa da) kaynak olamayacağına göre en uygun çözüm “halktır”. Bu amaçla Türk milliyetçileri halka yönelmiş ve folklor, halk şiirleri, masallar ve destanları kendi edebî dönüşümlerinin Rönesans'ı kabul etmiştir. Milli Edebiyat fikrini benimseyenler Osmanlı dönemi edebiyatımızı yüksek zümre ve halk/avam şeklinde formüle ederek onu halktan uzak olmakla itham etmiştir. Yüksek zümrenin kozmopolit ve bozulmuş olduğu fikrinde olan bu Milli Edebiyat fikri müdafileri Halk Edebiyatı'nı ve bunun kaynağı olan halkı Türk'ün asli özelliklerini koruyan bir unsur olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁶ Bu nedenle de “milli karakterimizin” menşeyini buradan almaya karar vermişler ve milli romantizmi ortaya çıkarmak için folklor, halk şiirleri, destanlar ve masallara başvurmuşlardır.⁴⁷ Görüldüğü üzere halkı idealleştiren Milli Edebiyatçılar gerçek Türk kültürünün özünün de yine bu halkta olduğunu iddia ederler.⁴⁸ Bununla de yetinmeyen Türk milliyetçileri

45 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul 2020, s. 221; Mustafa Özel, *Roman Diliyle Siyaset*, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 43.

46 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 59, 94-95.

47 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 94-95.

48 Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkcülük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 135.

halkın aynı zamanda kadim inanç ve gelenekleri de koruyup günümüze taşıdığı görüşünü ortaya atarlar. Buradan hareketle de “halk İslamı” kavramını ön plana çıkarırlar.⁴⁹

Gözden kaçırılmaması gereken ikinci unsur dil meselesidir. Başta Türk milliyetçileri olmak üzere diğer ideolojik görüşlere sahip edebiyat tarihçileri/araştırmacıları Klasik Edebiyatı yüksek zümre edebiyatı olarak görüp Arapça ve Farsça kelimeler kullanıldığı için dışlamaktadırlar. Türklerin İslamlaşmasının ardından kaleme alınan edebi eserlerin elsine-i selase (Türkçe, Arapça, Farsça) üzerine inşa edildiği inkâr edilemez bir gerçektir. Eserler incelendiğinde içlerinde Arapça, Farsça, Eski Türkçe kelimelerin birlikte ve zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı da bilinmektedir. Dönemin kültürel yapısı bunu gerektiriyor olmalıdır ki aydın ve entelektüel diyebileceğimiz insanlar birden fazla dil bilmekte ve eserlerini telif ederken de bunları aynı metin içinde kullanmaktadır. Ayrıca Kahire’de, Semerkant’ta yazılan bir kitap çok rahat bir şekilde İslam dünyasının herhangi bir yerinde olduğu gibi İstanbul’da medreselerde veya edebiyat mahfillerinde okunmaktadır.

Türk Edebiyatı Tarihi’nin üçüncü unsuru Batıcılıktır. Kendini modern dönemin ve Batılı düşüncelerin var ettiğini bilir ve onsuz yapamayacağını da farkındadır. Türk milliyetçileri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosu kendilerini modernle/Batılıyla eş değer kılıp Klasik Edebiyatı, Osmanlı Devleti’yle özdeşleştirerek devletin çöküşüyle birlikte bu edebiyatın da nihayet bulduğunu bilinçaltına yerleştirirler.⁵⁰ Böylelikle modern ulus devlet çağında Osmanlı/İslam merkezli Klasik Edebiyat’ın yerinin olmadığı netlik kazanır.

Bu görüşler çerçevesinde gelişen Türk Edebiyatı Tarihi anlayışı, Köprülü ve sonrasında da devam ettirilip günümüze kadar aynen benimsenmiştir. Halbuki artık Türk Edebiyatı Tarihi’nin yeniden ele alınıp dönemlendirilmesinin gerekliliği ortadadır.

Sonuç

XVI. asırda Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarının coğrafi olarak genişlediği bir dönemde şair sayısında önemli artışlar olmuş ve bu şairler merkezin (İstanbul) dışında da bulunduğu bunların kayıtlarının tutulması, isimlerinin kaydedilmesi icab etmiştir. Bunun

49 Ahmet T. Karamustafa, “Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefailik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, TTK, Ankara 2014, s. 71-72; Markus Dresler, “Fuad Köprülü’nün Çalışmalarında Heterodoks İslam”, *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 346-352.

50 Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kuyuları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 29.

neticesinde Fars Edebiyatı'ndan "antoloji-biyografi" merkezli şair tezkireleri alınmış ve böylelikle Osmanlı sahasında şiir telif eden şairlerin isimleri bu eserlere kaydedilmiştir. XX. asra kadar aktif bir şekilde telif edilen şair tezkireleri XIX. asırdan itibaren ortaya çıkan ulus devlet ve milliyetçilik fikirlerini merkeze alan bir dünyada kendine pek fazla yer bulamaz. Bunda tezkirelerin mevcut şartlara ayak uyduramamasının büyük bir payı vardır. Dönem artık yeni türlerin dönemidir. Yeni düşünceler bu yeni türler üzerinden kendi hikâyelerini anlatacaktır. Osmanlı şairlerinin kütüğünü çıkarmak isteyen tezkire yazarı yerini artık modern anlamdaki edebiyat tarihçisine bırakır. Genelde isim ve mahlaslar dikkate alınarak alfabetik bir şekilde tertip edilen tezkirelerde büyük oranda verilen bilgiler birinci elden, sözlü kaynaklardandır.

Buna karşılık modern anlamda edebiyat tarihleri ise başka bir dünyaya hitap eder. XIX. asırda artık geçmişin toplumsal, kültürel ve siyasi kodları tasfiye edilmekte ve yeni ilişki biçimleri gelişmektedir. Başta gazete ve matbaanın yaygınlaşması, ardından dinin sosyal ve siyasi hayattan çekilmesi ulus temelli seküler ve laik düşüncenin merkezileşmesine zemin hazırlar. Milliyet düşüncesinin kültürel ve siyasi atmosferi domine etmeye başladığı bu dönemde şair tezkireleri yerini daha kullanışlı olan modern anlamdaki edebiyat tarihine bırakmak zorunda kalır. Tezkire yazarının kaydetme, şairlerin kütüğünü çıkarma kaygısına karşılık edebiyat tarihçisi bir hikâyenin, bir kurgunun peşindedir. O, modern tarih gibi (ondan ilham alarak) "milliyet" inşasında aktif rol oynayacaktır. Edebiyat tarihinin kalbi sadece bir milliyet için çarpar. Yaşadığı çağa uygun olarak modern ve ilerlemeci bir yaklaşımla kronolojik bir seyir takip ederek tezkirelerden ayrılır. Sonra edebiyatı dönemlere ayırarak kendi bakış açısına göre onu yorumlar, şekillendirir, yazarları veya eserleri kendi ideolojisi çerçevesinde konuşturur ve dillendirir. Bunun için kimseden izin almaz. Aksine kendi "kanonik" gücüyle eser ve yazarları ehem-mühim diyerek bir kısmını ön plana çıkarırken bir kısmını da ademiye mahkum eder. Edebiyat tarihleri, modernite gibi kendi kurgu ve hikâyelerini tek gerçek kabul eder ve ettirirler. Kendileri haricinde hiçbir şeye yaşama hakkı vermek istemezler. Bütün bunlar aslında tek bir şey içindir: Yeni bir milliyetin inşası.

Modern anlamdaki Türk Edebiyat Tarihi, ortaya çıktığı dönemin siyasî ve ictimai yapısına göre teşekkül ettiğinden birtakım sorunlu yanları vardır ve bugüne kadar devam ettirilen bu yönlerin yeniden ele alınması elzemdir.

Kaynakça

- Abdullah Uçman, "Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde İlk Büyük Adım: Fuad Köprülü'nün 'Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usul' Adlı Makalesi Üzerine", *M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2017, s. 504.
- Abdülkadir Karahan, "Edebiyat Tarihçisi Olarak, Fuad Köprülü", *Türk Kültürü*, sayı 57, s. 650.
- Abdülkadir Özcan, "Zeyl: Osmanlılar", *DİA*, cilt 44, 2013, s. 345-348.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Ahmet T. Karamustafa, "Yesevilik, Melametilik, Kalenderilik, Vefailik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, TTK, Ankara 2014, s. 71-72.
- Bendict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul 2020.
- Cemil Meriç, *Kırk Ambar I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Erkan Irmak, "Tanpınar'ın Edebiyat Tarihinde Edebiyat ve Tarih", *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 69.
- Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2018.
- Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik, İstanbul 2018.
- İsmail Durmuş, "Tabakat", *DİA*, cilt 39, 2010, s. 288-290.
- İsmail Toluay, *Tezkirecilikten Edebiyat Tarihçiliğine Geçiş ve Abdulhalim Memduh'un Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyesi: İnceleme-Metin*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.
- M.Kayahan Özgül, *Leskofçalı Galip Bey*, Kitabevi, İstanbul 2015; Kayahan Özgül, *Hersekli Ârif Hikmet Bey*, Kitabevi, İstanbul 2015.
- Markus Dresler, "Fuad Köprülü'nün Çalışmalarında Heterodoks İslam", *Mehmet Fuat Köprülü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 346-352.
- Mehmet Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Mehmet Kaan Çalen, *Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- Mehmet Kalpaklı, "Çağdaş Bir Tezkire Yazarı Olarak Behçet Necatigil", *Klasik Türk Edebiyatında Biyografi*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2011, s. 369.
- Mehmet Nuri Çınarcı, "Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şuara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları," *Turkish Studies*, Volume 9/3, Kış 2014, s. 509.
- Muhsin Ziya, "Edebiyat Tarihleri Hakkında", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 4, s. 66.

- Mustafa İsen, "Şair Biyografileri Tezkireler," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Ankara İstanbul 2007, s. 109.
- Mustafa İsmet Uzun, "Tezkire: Türk Edebiyatı," *DİA*, c. 41, 2012, s. 69-73.
- Mustafa İsmet Uzun, "Tezkire", *DİA*, cilt 41, 2012, s. 69-73.
- Mustafa Özel, *Roman Diliyle Siyaset*, Küre Yayınları, İstanbul 2021.
- Nuri Sağlam, "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi," *Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 7, 2006, s. 11.
- Ömer Faruk Akün, "Şinasi'nin Bugüne Kadar Ele Geçmeyen Fatin Tezkiresi Baskısı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt XI, 31 Aralık 1961, s. 67-98.
- Ömer Faruk Akün, "XV. ve XVI. Asırlarda Türk Edebiyatı", *XV ve XVI. Asırları Türk Yapan Değerler*, Ensar Yayınları, İstanbul 1999, s. 221-222.
- Recaizade Mahmut Ekrem, *Kudemadan Birkaç Şair*, İstanbul 1305.
- Victoria Rowe Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Walter Andrews, "Osmanlı Şair Biyografileri (Tezkireler) ve Osmanlı Edebiyat Eleştirisi," *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 120.
- Yılmaz Daşcıoğlu, "İç İç Geçen Bakış: Tarihin Edebiliği, Edebiyatın Tarihiliği", *Tarih ve Diğer Bilimler*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 132-140.
- Zeynep Hazal Sevinç, *İsmail Habib Sevük'ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Ulusal Edebiyat Tarihi Yazımı*, Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- Ziya Gökalp, "Türkçülük Nedir? I", *Yeni Mecmua*, sayı 25, s. 481.